

TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE 16. YÜZYILDA İHTİDA HAREKETLERİ¹

Conversions According To The Tahrir Records In 16th Century

Alpaslan Demir²

Özet

Bu çalışmada Anadolu'nun kuzeyinden güneyine bir hat çizerek, bu hat üzerindeki sekiz yerleşmede 16. yüzyıl içerisinde meydana gelen ihtida hareketleri incelenmiştir. Yüzyıl içerisinde toplam 38 ihtida hareketi meydana gelmiş ve meydana gelen bu ihtida hareketleri yerleşim yerlerine, yüzyıl içerisinde belirlediğimiz aralıklara ve ayrıca mühtedilerin aldıkları yeni isimlere göre daha kapsamlı şekilde ortaya konarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhtida, 16. Yüzyıl, Tahrir Defterleri, Osmanlı.

Abstract

In this study, the conversion evolutions that occurred in eight settling on this line in 16 century are examined by drawing a line from North to South of Anatolia. During the century, total 38 conversion evolutions came around and these evolutions were evaluated extensively according to the settlings, the periods determined in century and the new names of the person who changed its religion.

Key Words: Conversion, 16th Century, Tahrir Records, Ottoman.

Giriş

Bu çalışmada, mukayese yapabilme adına birden fazla yerleşme üzerinde çalışma yapılması gerekliliğinden hareketle sekiz yerleşme verileri üzerinden 16. yüzyıldaki ihtida hareketlerini değerlendirdik. Bu bağlamda çalışma alanı olarak Çarşamba ovasından Nizip ilçesine kadar inen bir hattı seçtik. Bu hatta, 16. yüzyıl idari bölünüşü esas olmak üzere, yedi kaza (Arım, Niğsar, Tokat, Sivas, Divriği, Darende, Besni) ve bir nahiye (Nehrülcevz) bulunmaktadır. Öncelikle belirtilmesi gereken konu, neden bu kaza/nahiyelerin seçildiğidir. Görüldüğü üzere, adı geçen yerleşmeler, Karadeniz'den Suriye sınırına kadar olan bir hatta kuzeyden güneye doğru inmektedir. Aslında, bu çalışmada farklı bölgelerden farklı kazalar da seçilebilirdi. Fakat, biz birbirleri ile sınır ya da yakın olan kazaları seçmeyi yeğledik. Bunun için de, sınırlı bir bölge içerisindeki kazalardan ziyade, geniş bir alana tekabül eden kuzeyden güneye doğru inen bir hattı tercih ettik. Bu hattın en önemli özelliği ise, kısa mesafelerde dahi fiziki ve beşeri özellikler bakımından çeşitlilik arz etmesidir. Bu bağlamda, araştırma için belirlenen alan dahilinde, kuzeyden itibaren hem fiziki özellikler hem de beşeri özellikler bakımından çeşitlilik ve zenginlik vardır. Zaman olarak sınırlımız ise, tahrir defterlerinin tanzim edildiği tarihlere bağlı olarak, 16. yüzyıldır.

1 Alpaslan Demir, **XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007 adlı tezden üretilmiş olan bu çalışma, 05/2004-10 numaralı Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında, Gazi Üniversitesi tarafından desteklenmiştir.

2 Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tokat, alpaslandemirtr@yahoo.com

İhtida Hareketleri ve Mühtediler

Çalışma sahamızın nüfus yapısı içerisinde gayrimüslimlerin toplam nüfusa oranının 16. yüzyıl içerisinde azalma gösterdiği görülmektedir (Demir 2007: 184-189). Bu azalmada ihtida hareketlerinin bir etkisi var mıdır? sorusuna verilebilecek kesin cevap için, araştırma sahamızdaki mevcut ihtida hareketlerini incelemek gerekir.

İhtida, Kâmus-ı Türkî’de “doğru yola girme, hidayete nail olma, din-i islami kabul etme, müslüman olma” olarak açıklanmaktadır (Şemseddin Sami 1996: 232). İhtida eden kişi yani mühtedi, bu işi şer’i mecliste ya da güvenilir müslümanların yanında kendi rızasıyla islama geçtiğini beyan ederek yapabilmektedir. Bu durum, Osmanlı din adamları ve merkezi hükümet nezdinde sadece kişinin batıl dinden hak dine geçmesi olarak görülmektedir (Erdoğan 1999: 164).

Din değiştirmek, Osman Çetin’in (1994: 358-373) söylemiyle bir “kültür değişimi”dir. Dolayısıyla din değiştirmek kolaylıkla yapılabilecek bir hareket değildir. Bu açıdan Bursa’daki ihtida hareketlerini inceleyen Osman Çetin, ihtida sebeplerini kültürel etkileşim, iktisadi sebepler, psikolojik sebepler, diğer sebepler ve ferdi çalışmalar başlıkları altında açıklamıştır.³

Osmanlı arşiv kaynakları incelendiğinde, Osmanlı Devletinde ihtida hareketinin büyük oranlarda olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, yapılmış bölgesel çalışmalara bakıldığında durum daha iyi bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim, şeriye sicillerine göre Kıbrıs adasında 1580-1643 yılları arasında 56 yıllık dönemde ihtida edenlerin sayısı 20 civarındadır (Erdoğan 1999: 164). Şeriye sicilleri esas alınarak yapılan bir diğer çalışmada, Bursa’da, 1467-1909 tarihleri arasında geçen 442 yılda ihtida eden sayısı 835’tir (Çetin 1994: 33). Şeriye sicilleri tasniflenerek yapılan bir diğer çalışmada ise, Tokat’ta 125 yılda ihtida eden sayısı 68’dir (Açıkel 2004: 171-193). Tahrirlere dayanılarak yapılan çalışmaya göre ise Trabzon’a yerleştirilen gayrimüslim nüfus arasında 4 yeni müslüman şahıs kaydedilmiş ve bir yüzyıllık dönemde Trabzon’da ihtida eden sayısı 10 kişi olmuştur (Bostan 1999: 175, 177).

İncelediğimiz tahrir defterlerinde, ihtida etmiş kişinin ismi üzerine yeni müslüman olmuş anlamına gelen “nev müslim” ya da müslüman yazıldı anlamına gelen “müslim şod” kaydı düşülmektedir. Üzerinde kayıt düşülmemiş olan, fakat bizim mühtedi olarak kabul ettiğimiz kişi sayısı 6’dır. Sivas kazasına bağlı Todurga köyünde (Tk 14: 116 a-117 b) toplam 389 neferen gayrimüslim kayıtlıdır. Bu isimleri incelediğimizde, “Mustafa veled-i Abdullah” ve “Mehmed veled-i Abdullah” isimli kişiler dikkat çekmektedir. Tahrir düzeni içerisinde müslümanlar ve gayrimüslimler ayrı başlıklar altında verilirken, bu köyde ayrı bir başlık mevcut değildir. İhtida edenlerin büyük bir kısmının baba adı olarak Abdullah’ı seçmesi ise burada adı geçen iki kişiyi mühtedi olarak kabul etmemize dayanak sağlamıştır.⁴ Arım kazasına bağlı Yenice (Tk 33: 171 b-172 a) köyünde de “Mustafa veled-i Abdullah” ve “Receb veled-i Abdullah” isimleri dikkat çekmektedir. Bu köyde müslümanlar ve gayrimüslimler ayrı başlıklar halinde yazılmışken, adı geçen iki kişi gayrimüslimler arasında kaydedilmiştir. Bu kişilerin baba adlarının Abdullah olması ve diğer karışık nüfuslu köylerde yeni müslüman

3 Osman Çetin, şeriye sicillerini kaynak olarak kullanmıştır. Şeriye sicilleri bu anlamda yorum yapabilecek bilgiler vermektedir. Fakat, bizim çalışmamıza kaynaklık eden tahrir defterlerindeki sınırlı bilgilerden bu tür yorumlara gidebilmemiz mümkün değildir.

4 Sadece bu köyde değil, diğer “nev müslim” kayıtlarının bulunduğu yerleşmelerde de yeni müslüman olanlar için müslüman başlığı açılmamakta, gayrimüslimlerle birlikte yazılmaktadır. Bu yazım sırasında özel olarak ilk sırada ya da son sırada yazma kuralı da bulunmamaktadır. Her hangi bir satırda “nev müslim” kaydına rastlamak mümkündür.

olmuş kişileri müslüman nüfus arasına kaydetmemiş olmasını da düşünerek, bunları mühtedi olarak ele aldık.⁵ Üzerinde her hangi bir kayıt bulunmamasına rağmen mühtedi olarak ele aldığımız son iki kişi Arım kazasına bağlı Cacil (Tk 33: 201 a-202 a) köyünde mütemekkindir. Bu köyde müslüman nüfus arasında “Mehmed veled-i Abdullah” isimli kişinin üzerindeki kayıta “Beca-yı Lefter pedereş” yazmaktadır. Bu şu anlama gelmektedir: Mehmed adlı şahıs babası Lefter’in yerine toprak tasarruf eder. Müslümanlardan sonra kaydedilen gayrimüslim nüfus arasında ise “çok büyük bir ihtimalle” Mehmed’in kardeşi olan “Evren veled-i Lefter” kayıtlıdır. Hem baba adının “Abdullah” yazılması hem de üzerine düşülen “becayı pedereş Lefter” kaydından bu kişinin mühtedi olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Dolayısıyla, bu kişinin oğlu olarak kayıtlı “Karaca veled-i O” da mühtedir.

16. yüzyılda araştırma alanımıza giren 8 bölgenin sadece 5’inde (Arım, Niksar, Tokat, Sivas ve Darende) ihtida hareketine rastlamaktayız. Her bölge için üç defter serisi olduğunu varsaydığımızda, ikinci ve son defter serilerinde mühtedi kayıtları görülmektedir. İkinci defter serisi olarak adlandırabileceğimiz kısma giren defter serilerinden yalnızca, 1554 tarihli, 287 nolu defterde ihtida ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Bu defter ise, Sivas ve Tokat’a aittir. Bu tarihte Sivas merkez nahiyesine bağlı bir gayrimüslim köyü olan Yenice Çepni’de (Td 287: 39) 2 nefer (1 caba ve 1 mücerred) mühtedi olarak kayıtlıdır. Tokat’ta ise bu tarihte 12 nefer (9 belirsiz, 1 caba, 2 mücerred) ihtida etmiştir. Bunlardan 8 neferi (7 belirsiz, 1 mücerred) Taş Nerdiban (Td 287: 62), Bazarcık (Td 287: 62-66), Çay (Td 287: 67), Dıraz (Td 287: 69) mahallelerinde 1’er nefer, Kaya (Td 287: 68-69) mahallesinde 3 nefer ve Mihmad Hacib (Td 287: 67-68) mahallesinde 1 mücerred olmak üzere Tokat merkezdeki altı gayrimüslim mahallesinde ve 1 neferi ise Müslüman mahallesi olan Hacı Ömer Mescidi’nde (Td 287: 9-10) kayıtlıdır. Geri kalan 3 neferin dağılımı ise Komanat nahiyesine bağlı Nefs-i Komanat’ta (Td 287: 72-73) 1 mücerred, Venk nahiyesine bağlı Vavri (Td 287: 100-101) köyünde 1 caba, Tozanlu nahiyesine bağlı İpsili (Td 287: 129-131) köyünde 1 nefer şeklindedir.

Defter serilerine göre ihtida eden nefer sayıları

Kaza	İlk Defter Serisi Neferen	İkinci Defter Serisi Neferen	Son Defter Serisi Neferen
Arım	X	X	14
Niksar	X	X	2
Tokat	X	12	X
Sivas	X	2	3
Darende	X	X	5

Son defter serisi olarak tabir edebileceğimiz defterlere göre araştırma alanımızda ihtida eden nefer sayısı 24’tür. Bu sayının yarısından fazlası, 1576 tarihli, 33 numaralı defterin Arım kazasında kayıtlıdır. Bu deftere göre, Arım’da ihtida edenler toplam 14

5 Baba adı Abdullah olan herkesin mühtedi olduğu iddiasında değiliz. Zaten böyle bir iddiada bulunmak da mümkün değildir. Çünkü Abdullah, Hz. Muhammed’in baba adı olması nedeniyle pek çok müslüman tarafından yaygın bir şekilde kullanılan isimdir, bu konuda bkz. Yılmaz Kurt, “Adana Sancağında Kişi Adları”, **AÜ DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi 1990-1991**, C. XV, S. 26, Ankara 1991, s. 184; Osman Çetin, a.g.e., s. 24-25. Abdullah ismi ile ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. Hanefi Bostan, a.g.e., s. 319-337. Osman Turan, baba adı Abdullah olarak kaydedilen kişilerden bazılarının her hangi bir sebeple esir edilmiş veya annesi babası kaybolmuş müslüman çocukları olabileceğini belirtmektedir, bkz. Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri”, **Bellekten**, C.XI, S.41, s. 213.

neferdir. Arım'a bağlı Zivgar (Tk 33: 145 b-146 b) köyünden 5 caba ve 3 mücerred, Yenice (Tk 33: 171 b-172 a) köyünden 1 caba ve 1 mücerred, Günan (Tk 33: 193 b-194 b) köyünden 2 caba, Cacil (Tk 33: 201-202) köyünden 1 nim ve 1 mücerred ihtida etmiştir. Niksar kazasının 10 numaralı defterinde mühtedi sayısı Esdiğin (Tk 10: 54 a-54 b) köyünde 1 caba ve Harkünbedi (Tk 10: 56 a-56 b) köyünde 1 caba olmak üzere 2 neferdir. 1574 tarihini taşıyan 10 numaralı defterde Sivas'ın Koçhisar nahiyesine bağlı Divetse (Tk 14: 106 b-108 a) köyünden 1 bennak ve Todurga (Tk 14: 116 a-117 b) köyünden 2 caba ihtida etmiştir. Bu defterin, Tokat kısmı incelendiğinde ise, ilk defterin aksine ihtida hareketine rastlanmamaktadır. 1569 tarihli 153 numaralı deftere göre Darende kazasında 1 neferi Mescid-i Ahmed Fakih (Tk 153: 67 b) mahallesinde; 2 belirsiz, 1 nim ve 1 caba Ovacık nahiyesinin Handeros (Tk 153: 73 a-73 b) köyünde olmak üzere 5 nefer mühtedi bulunuyordu.

Bütün defterler esas alındığında, ihtida hareketinin meydana geldiği mahalle sayısı 8, köy sayısı ise 13'tür. Mahallelerden sadece Tokat'a bağlı Hacı Ömer Mescidi ve Darende'ye bağlı Mescid-i Ahmed Fakih müslüman mahallesidir. Mescid-i Ahmed Fakih mahallesinde müslümanlar arasında kaydedilen Yakub bin Abdullah adlı şahıs tahrir sırasında oğluyla birlikte müslüman olmuştur. Yakub'un oğlunun isminin tahrirde bulunmaması, muhtemelen yaşının küçük olmasından kaynaklanmaktadır.⁶ Tokat merkez mahallelerinde bulunan diğer mühtediler ise gayrimüslim mahallelerinde kayıtlıdır.

Defter serilerine göre ihtida hareketinin yaşandığı mahalle/köy sayıları

Kaza	İlk Defter Serisi		Orta Defter Serisi		Son Defter Serisi	
	Mahalle Adedi	Köy Adedi	Mahalle Adedi	Köy Adedi	Mahalle Adedi	Köy Adedi
Arım	X	X	X	X	X	4
Niksar	X	X	X	X	X	2
Tokat	X	X	7	3	X	X
Sivas	X	X	X	1	X	2
Darende	X	X	X	X	1	1

Mühtedi olayının meydana geldiği köy sayısı toplam 13 olup, bunlardan 4'ü orta defter serisi olarak adlandırdığımız guruba giren 287 numaralı defterde kayıtlıdır. Bu defterde Tokat kazasına bağlı 3, Sivas kazasına bağlı 1 köyde yeni müslüman olmuş şahıs yazılmıştır. Geri kalan 9 köy son defter serisinde olup 4 tanesi Arım kazasına, 2 tanesi Niksar kazasına, 2 tanesi Sivas kazasına ve 1 tanesi Darende kazasına bağlıdır.

38 adet mühtedinin 8 tanesi müslümanlar içerisine kaydedilmişken, 30 tanesi gayrimüslim nüfusla beraber tahrir edilmiştir. Müslümanlarla birlikte kaydedilen 8 kişinin 2 tanesi zaten sadece müslüman nüfus barındıran yerleşmede bulunurken, 6 tanesi ise hem müslim hem de gayrimüslim nüfusu barındıran ortak yerleşmede müslümanların içerisinde kayıtlıdır. Gayrimüslimlerle beraber kaydedilen 30 kişiden 14 tanesi sadece gayrimüslim nüfus barındıran köy/mahallede mütemekkindir. Ortak nüfus barındıran yerleşmelerde ise, 16 kişi gayrimüslim nüfusla birlikte yazılmıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere, ihtida eden kişinin (tek taraflı nüfusun olduğu yerleşmeler hariç) müslim ve gayrimüslim barındıran ortak yerleşmelerde müslüman nüfusun olduğu yere kaydedilmesi şartı bulunmuyor. Mühtedinin hangi tarafta yazılacağı, büyük bir ihtimalle tahrir eminin tasarrufundadır.

İhtida eden 38 neferin baba adları incelendiğinde % 52 oranında, yani 20 neferin, baba adı Abdullah olarak kaydedilmiştir. Veled-i O şeklinde kaydedilen mühtedi oranı % 6 Tk 153, vrk 67 b, "Mezkur Yakub hin-i tahrirde evladıyla islama gelüb Müslüman olmağın avârız-ı divâni ve tekâlif-i örfiyyeden muaf kayd olundu".

21 olup 8 kişidir. Bunlardan 3'ünde "O" ile kastedilen gayrimüslim,⁷ 5'inde ise müslüman olmuş babadır. Birader-i O şeklinde geçen kayıtların oranı % 13 ve kişi sayısı 5'dir. Bu kardeşlerden sadece 1 tanesi müslüman diğerleri gayrimüslimdir. Baba adı olarak Abdullah dışında Türkçe/İslamî bir isim alan sayısı 3 ve oranı % 8'dir. Baba adı olarak kullanılan Türkçe/İslamî isimler Küçük, Arslan ve Recail'dir. 1 kişinin baba adı ise Kirekös olup gayrimüslim babasının adını kullanmaktadır⁸ ve oranı % 3'tür.

Mühtedilerin baba adları

Kullanılan Baba Adı	Kullanılan Sayı	Oranı %
Abdullah	20	52
Veled-i O	8	21
Birader-i O	5	13
Türkçe/İslamî İsim	3	8
Gayri Müslim İsim	1	3

Mühtedilerin, müslüman olduktan sonra almak için tercih ettikleri ilk isim 8 kişi ve % 21,06 oranıyla Mehmed'tir. Mehmed isminden sonra en çok tercih edilen isimler 2'ser kez kullanılmış olan ve her biri % 2,63 kullanılma oranına sahip Murad, Mustafa, Sinan ve Yusuf'tur. Her biri % 2,63 kullanılma oranı teşkil eden ve 1'er kere kullanılmış olan isimler ise Ali, Ayderbaşı, Balı, Budak, Bünyad, Emir, Evren, Ferhad, Gülabi, Hızır, İskender, Karaca, Kaya, Ramazan, Receb, Rüstem, Tanrıvermiş, Veli, Yağlı ve Yakub'tur. İhtida eden bir kişi ise ismini değiştirmemiş ve "Avanis" olarak kullanmaya devam etmiştir. 1 kişinin ise ismi kaydedilmemiş sadece "veled-i Küçük" şeklinde yazılmıştır.⁹

Mühtedilerin aldığı isimler

Mühtedilerin Aldığı İsimler	Kullanılma Sayısı	Oranı %	Mühtedilerin Aldığı İsimler	Kullanılma Sayısı	Oranı %
Ali	1	2,63	Mehmed	8	21,06
Avanis	1	2,63	Murad	2	5,27
Ayderbaşı	1	2,63	Mustafa	2	5,27
Balı	1	2,63	Ramazan	1	2,63
Budak	1	2,63	Receb	1	2,63
Bünyad	1	2,63	Rüstem	1	2,63
Emir	1	2,63	Sinan	2	5,27
Evren	1	2,63	Tanrıvermiş	1	2,63
Ferhad	1	2,63	Veli	1	2,63
Gülabi	1	2,63	Yağlı	1	2,63
Hızır	1	2,63	Yakub	1	2,63
İskender	1	2,63	Yusuf	2	5,27
Karaca	1	2,63	Belirsiz	1	2,63
Kaya	1	2,63			

7 Benzer bir durum için bakınız Hanefi Bostan, a.g.e., s. 320.

8 Mühtedilerin, gayrimüslim baba adlarını kullanabildiklerine dair bkz. Hanefi Bostan, a.g.e., s. 320.

9 Mühtedilerin en çok tercih ettikleri isimler bölgeden bölgeye değişebilmektedir. Yılmaz Kurt, Adana Sancağı şahıs isimleri üzerine yaptığı araştırmanın sonucunda mühtedilerin Çukurova bölgesinde daha çok Mercan, Mübarek, Cevher, Reyhan gibi isimleri aldıklarını belirlemiştir, bkz. Yılmaz Kurt, "Adana Sancağında Kişi Adları", s. 182.

Araştırma alanımıza giren defterlerde mühtedi kayıtları.

Defter No	Kaza	Nahiye	Köy /Mahalle	Sayfa	İhtida Edenler					Mahalle/Köydeki Nüfus Durumu		
					Belirsiz	Nim	Bennak	Caba	Mücerred	Toplam Nüfus	Müslim Nüfus	Gayrimüslim Nüfus
153	Darende	Nefs	Mescid-ı Ahmed Fakih	67 b	1	0	0	0	0	89	89	0
		Ovacık	Handeros	73 a-73 b	2	1	0	1	0	82	74	8
287	Sivas	Sivas	Yenice Cepni	39	0	0	0	1	1	97	2	95
14	Sivas	Koçhisar	Divetse	106 b-108 a	0	0	1	0	0	457	1	456
		Koçhisar	Todurga	116 a-117 b	0	0	0	2	0	389	2	387
287	Tokat	Nefs	Hacı Ömer Mescidi	9-10	1	0	0	0	0	56	56	0
		Nefs	Taş Nerdiban	62	1	0	0	0	0	27	1	26
		Nefs	Bazarcık	62-66	1	0	0	0	0	572	1	571
		Nefs	Çay	67	1	0	0	0	0	22	1	21
		Nefs	Mihmad Hacib	67-68	0	0	0	0	1	150	1	149
		Nefs	Kaya	68-69	3	0	0	0	0	119	3	116
		Nefs	Dıraz	69	1	0	0	0	0	13	1	12
		Komanat	Nefs-i Komanat	72-73	0	0	0	0	1	105	55	50
		Venk	Vavri	100-101	0	0	0	1	0	82	62	20
Tozanlu	İpsili	129-131	1	0	0	0	0	194	1	193		
33	Arım	Arım	Zivgar	145 b-146 b	0	0	0	5	3	231	200	31
		Arım	Yenice	171 b-172 a	0	0	0	1	1	63	35	28
		Arım	Günan (Günati)	193 b-194 b	0	0	0	2	0	196	180	16
		Arım	Cacil	201a-202 a	0	1	0	0	1	187	179	8
10	Niksar	Niksar	Eskiğin	54 a-54 b	0	0	0	1	0	130	97	33
		Niksar	Harkünbedi	56 a-56 b	0	0	0	1	0	176	38	138

Sonuç

Osmanlı Devletinde, gayrimüslimler ile müslümanların farklı hukuki statüleri bulunmaktadır. Gayrimüslim kişi, müslüman olması halinde cizyeden muafiyet elde etmektedir. Tahrirlerin vergi esaslı hazırlanıldığı düşünüldüğünde bir kişinin müslüman ya da gayrimüslim olması tahrir emini için önemlidir. Müslümanların cizye ya da ispençe ödemedikleri düşünüldüğünde, mühtedinin ihtida ettiğini tahrir kaydettirmesi lehinedir. Bu anlamda, tahrirdeki kayıtlar sayıdaki gerçekliği de yansıtmaktadır. Bu bağlamda yüzyıl içerisinde araştırma sahamız olan yedi kaza ve bir nahiyede toplam 38 ihtida hareketi gerçekleşmiştir. Gerek bu çalışma gerekse bahsettiğimiz diğer çalışmalar göstermektedir ki Osmanlı arşiv kaynakları incelendiğinde, Osmanlı Devletinde ihtida hareketinin büyük oranlarda olmadığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

İstanbul Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi: Tahrir Defterleri No (Td): 54, 79, 287, 408, 252, 71, 123, 997, 163, 156

Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi: Tahrir Defterleri No (Tk): 33, 10, 14, 153, 142, 161

AÇIKEL, Ali (2004), “Şer’iyye Sicillerine Göre Tokat’ta İhtida Hareketleri (1722-1897)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 23, Erzurum.

BOSTAN, Hanefi (1999), “15. ve 16. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskan Hareketleri”, *Trabzon Tarihi İlmi Toplantısı (6-8 Kasım 1998)*, Trabzon.

ÇETİN, Osman(1994), *Sicillere Göre Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara, TTK Yayınları.

DEMİR, Alpaslan (2007), *XVI. Yüzyılda Samsun-Ayıntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

ERDOĞRU, Mehmet Akif (1999), “Osmanlı Kıbrısı’nda İhtida Meselesi (1580-1640)”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir.

KURT, Yılmaz (1991), “Adana Sancağında Kişi Adları”, *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi 1990-1991*, C. XV, S. 26, Ankara.

Şemseddin Sami(1996), *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

TURAN, Osman, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri”, *Bellekten*, C.XI, S.41, Ankara.

